

Jak již připomenuto, třídí Sorokin sociologické teorie podle svého systému. A tu by byla možná otázka, zda se mu podařilo zachytit aspoň všechny hlavní sociologické směry nové doby, a další, zda — jelikož chtěl charakterizovat hlavně směry samé, a to podle význačných představitelů — takové představitele uvedl a zda některé nevynechal. K tomu cíli by bylo vhodné srovnat Sorokinovu knihu s jinými pracemi tohoto druhu.

K novějšími velmi užívaným knihám patří nástiny vývoje sociologie častěji již zde citovaných autorů. Timaševa (Nicolas S. Timasheff, *Sociological Theory, its Nature and Growth*, 1955, 1957) a Martindalea (Don Martindale, *The Nature and Types of Sociological Theory*, 1960). Obě ty knihy líčí vývoj celé sociologie, Martindale vychází ze širšího základu filosofického, z toho, jak se od filosofie a historie došlo k sociologii a k jejím hlavním směrům. Sorokin podává v této knize přehled (nikoli historii) jednotlivých směrů podle svého systému, vykládá v hlavních rysech názory jejich význačných představitelů nebo představitelů a kritizuje je podle svých názorů, jež si ovšem takto ověřuje nebo potvrzuje, a hodnotí celý směr. Takovýto přehled s odůvodněním pravdivých poznatků může pak sloužit za podklad k budování celé soustavy. Není možné, aby přitom nevynechal nebo se méně nezabýval některým směrem, jako např. školou chicagskou nebo formální, behaviorismem, industriální sociologií apod., nebo nevynechal některého z představitelů, jako například von Wiese, Riesmana, Millse, Arona aj. Na jakési vysvětlení toho možno aspoň uvést, že sám upozorňuje na to, že největší pozornost věnoval sociologii americké, menší evropské a ostatním, že si tedy sám nedělá nárok na vyčerpání látky. Proti tomu zabírá široko oblast sociologie, zahrnuje do ní obecné teorie historie, antropologie i filosofii dějin, kterou velmi cení.

K charakteristice vědecké osobnosti Sorokinovy patří mezi jiným jeho mimořádná, obecně uznávaná erudice ve vědách vůbec a zejména ve vědách sociálních, historii a filosofii. Jiná jeho zvláštnost je ta, že i když jednotlivými teoriím vytýká omyly, nezamítá je nadobro, nýbrž ukazuje, jak poučují i svými omyly a přispívají k lepšímu poznání, nebo to, jak pod různými názvy nebo formulacemi odkrývá u různých vědců stejné nebo podobné poznatky, což ovšem také vede ke konvergenci a integraci. Jako noetickou zvláštnost Sorokinovu možno uvést to, že vedle poznání smyslového a rozumového uznává poznání intuitivní, nadrozumové, ale nikoli nadpřirozené, jež chápe jako nápad, jakýsi záblesk, který třeba doplnit a ověřit smysly a rozumem, ale jež teprve činí poznání úplným. Proti četným kritikám se dovolává mnoha myslitelů od nejstarších dob, zvláště také orientálních. Kriticky posuzuje metodu dialektickou proti jejímu přeceňování.

Na závěr této stati bych užil o této knize (a platí to o většině Sorokinových knih) slov,

jimiž Sorokin zhodnotil sociologické práce svého krajana původem, Gurwitche, že žádný historik sociologie nemůže opomenout tuto knihu, aby jí nepoužil jako doplňku své práce nebo aby se nepoučil z jejích posudků, ale nemůže ji opomenout ani sociolog, jemuž se jedná o obecnou sociologickou teorii nebo o sociologickou syntézu, aby netěžil z jejích kladných výsledků nebo z jejích náhodných kritik k vybudování sociologické soustavy, byť pojaté na jiných principech.

Pro nás má kniha ještě ten význam, že je pokračováním dřívějšího spisu, který velmi posloužil u nás (a dosud ještě alespoň zčásti slouží) jak obsahově, tak metodicky při studiu sociologie.

* * *

Bibliografická poznámka

V předvečer Sorokinových pětasedmdesátin vyšly dva sborníky na jeho počest:

Sociological Theory, Values and Sociocultural Change. Essays in Honor of Pitirim A. Sorokin, vydal Eduard A. Tiryakian, 1963, XV-302, otiisk jako Harper Torchbook, 1967, s úvodem vydavatelovým, řadou článků s různými tématy od vynikajících sociologů jako Parsonse, Mertona, Gurwitche, Moorea, Loomise, Timaševa aj. a bibliografii prací Sorokinových do r. 1960.

Pitirim A. Sorokin in Review, vydal Philip A. Allen, 1963, XXIII-527, s úvodem vydavatelovým, životopisnými údaji o přispěvatelech a tímto obsahem: I. Sorokinovo autobiografické líčení prostředí a hlavních činitelů jeho duševního života, podané s krajní upřímností. II. Patnáct statí různých autorů o jeho filosofii, filosofii dějin, hlavních problémech jím zpracovaných a jeho ocenění v Anglii, Indii a Latinské Americe. III. Sorokinova odpověď jeho kritikům. Bibliografie jeho spisů (35) a článků (90) do r. 1960.

O knize *The Basic Trends of Our Time*, 1964 viz článek J. L. Porketa (Sociologický časopis I, 1965, str. 691 a n.).

Josef Král

Nad druhým dílem Soudobé sociologie Jaroslava Klofáče a Vojtěcha Tlustého

I.

Každý, kdo jen poněkud blíže zná vývoj vědy, respektive jednotlivých věd v našem století, ví, co znamená ztráta několika let soustavné práce ve vědním oboru, či „jen“ znemožnění sledovat rozvoj příslušné vědy ve světovém měřítku. Tím spíše dovede pochopit, jak obtížné je dosáhnout, aby se česká a slovenská sociologie po více než patnáctileté totální přetržce ve svém vývoji přiřadila svými výsledky k světové úrovni novodobé sociologické práce. A každý, kdo se zamýšlel nad procesem obnovy vědecko-výzkumné práce v oboru sociologie u nás a srovnával jej s obdobným procesem např. v Polsku, ví, že se u nás nově konstituování sociologie opozdilo o celých deset let, že teprve v roce 1965 byla ustavena Sociologická společnost, zřízeny Sociologické ústavy ČSAV a SAV, že v roce 1965/1966 byla opět zahájena v Praze, Brně a Bratislavě pětiletá výuka sociologie na filosofických fakultách. V těchto podmínkách zůstává pro nás stále jedním ze stěžejních úkolů seznamování se se stavem a s vývojovými tendencemi soudobé sociologie.

V naznačených souvislostech vyvolala přirozeně značnou pozornost odborných kruhů i širší kulturní veřejnosti práce Jaroslava Klofáče a Vojtěcha Tlustého *Soudobá sociologie*.¹ Již v posudcích prvního dílu této rozsáhlé teoretické práce bylo zdůrazněno,² že kniha přichází v době, kdy fakticky je jinou ucelenou učebnicí sociologie se stala *Sociologie* Zygmunta Bauman a.³ Podobné konstatování je možno — mutatis mutandis — použít i v úvodu naší úvahy nad druhým dílem *Soudobé sociologie*. Je ovšem pravda, že v rozmezí dvou let, která dělí vydání prvního a druhého dílu *Soudobé sociologie*, znalost současné sociologie u nás značně vzrostla, k čemuž nepochybně přispělo i studium zmíněného prvního dílu. Je rovněž známo, že — pokud jde o práce poskytující základní informace o sociologické teorii a jejím vývoji — existují již u nás i překlady dvou prací Jana Szcepaňského (*Základní sociologické pojmy a Sociológia — vývoj problematiky i metod*) a studie Marie Hirszowiczové (*Sociologické konfrontácie*), aj. To ovšem nijak nezmenšuje význam druhého dílu *Soudobé sociologie*. Spíše naopak: tam, kde se autoři dotýkají některých problémů zmíněných ve výše uvedených pracích, je dána možnost srovnávání i hledisek. A to je nezbytným předpokladem ucelenosti informací o dotýčených otázkách i nutnou potřebou tvořivého přístupu k sociálním problémům. Nebylo by správné, aby naši čtenáři, kteří nemají bezprostřední přístup k cizí literatuře, byli informováni pouze autory jedné sociologické školy.

Druhý díl *Soudobé sociologie* znovu potvrzuje, že Jaroslav Klofáč a Vojtěch Tlustý mají neobyčejný smysl pro aktuálnost tematiky, kterou zpracovávají. Jestliže se autoři v prvním dílu této naší nejobsáhlejší souborné práce soustředili na ony směry a teorie v dnešní sociologii, které jsou ve středu pozornosti sociologie i současné vědy,⁴ tj. ke strukturálním funkcím koncepcím společnosti a k teoriím konfliktů, pak je pozornost autorské dvojice v druhém dílu soustředěna k problematice vývojových teorií, a to ve vztahu k hlavním otázkám soudobé industriální společnosti. A je nutné říci, že právě tuto tematiku potřebujeme vidět z různých hledisek. V naší literatuře máme zatím — pokud jde o původní práce našich autorů — o tomto tématu studie z řad sociálních filosofů — především práci Richtova kolektivu a práci Filipcovu. Je nepochybně prospěšné podívat se na tuto problematiku očima soudobé sociologie, jak se o to pokoušejí právě Jaroslav Klofáč a Vojtěch Tlustý. Jsme proto přesvědčeni, že se druhý díl jejich *Soudobé sociologie* stane vyhledávanou knihou pro všechny, kdož se zamýšlejí nad problémy rozvoje industriálních společností.

Prvá část druhého dílu *Soudobé sociologie* navazuje na problematiku řešenou v dílu prvním. Autoři v něm naznačili závažný problém moderní sociologie — otázku možnosti vytvoření *dynamického konfliktuálního modelu struktury společnosti*. V druhém dílu se pokoušejí úvodem ukázat, jak v současné sociologii vypadá proces konvergence těchto teorií a pokusy o integraci strukturalistických koncepcí a teorií konfliktů. Cenné nadto je, že se nesoustředují jen na autory citované v prvním dílu. Tak se zde vedle děl T. Parsonse a R. Dahrendorfa, jimž věnovali pozornost v prvním dílu, objevují díla S. N. Eisenstadta, R. Bendixe, R. Arona a dalších předních sociologů. V této souvislosti by snad bylo možné připomenout potřebu hlubší analýzy Marxova genetického konfliktuálně strukturalistického modelu společnosti, který je — podle našeho názoru — podnětný pro strážce metodologické pravě pro řešení vztahu strukturalistických teorií a teorií sociálních konfliktů, jak je známe ze současné sociologie.

Ve druhé části se autoři zabývají obecnou problematikou průmyslové společnosti. Vycházejí z dnes již „klasických“ prací R. Arona i kritiky těchto koncepcí u R. Dahrendorfa, přičemž zaujímají své stanovisko i ke koncepci Richtově. Pokud jde o problem ekonomického růstu, všimají si zejména práce W. W. Rostowa.

Obecnou teoretickou problematiku rozvádějí v následující třetí části *Soudobé sociologie*. Zde si všimají sociálních důsledků industrializace a technického pokroku. Jejich vlivy sledují na problematice uvolnění pracovní síly, na změnách v dělbě práce a kvalifikace, na otázkách volného času, v oblasti demografie a ekologie, na změnách funkcí rodiny a konečně na procesech změnách sociální struktury společnosti i její řízení. Jistě by bylo možné poukazovat na tu či onu další sféru společenského života moderních průmyslových společností, v níž dochází k velmi závažným změnám. To je konečně nejsnadnější způsob kritiky každé souborné práce. I když si myslíme, že by stálo za to zabývat se např. vlivem faktorů soudobé společnosti na problematiku mládeže (např. vliv na urychlení procesu dospívání, rozdíly v tzv. biologickém a sociologickém věku atp.), nechceme výtky — či vlastně připomínky — tohoto druhu činit. I výběr problémů industriální společnosti je věcí autorů. Klofáč a Tlustý volili především otázky týkající se „makrosociálních změn“, které stojí v popředí pozornosti soudobé sociologie a které jsou i vysoce aktuální vzhledem k možnostem dalšího rozvoje naší globální společnosti. Snad bylo možné — i když se autoři této problematiky rovněž dotýkají — soustředit do zvláštní kapitoly třetího dílu *Soudobé so-*

¹ Jaroslav Klofáč, Vojtěch Tlustý, *Soudobá sociologie*, Svoboda, Praha, díl I. 1965, díl II. 1967.

² Viz J. Kapr, *Poznámky k práci J. Klofáče a V. Tlustého „Soudobá sociologie“*, Sociologický časopis 1967, č. 1. Dále J. Macků, *Soudobá sociologie I, Věda a život* 1966, č. 3.

³ Zygmunt Bauman, *Sociologie*, Orbis, Praha 1965.

⁴ Viz např. Jan Macků, *K vývoji strukturalismu v české filosofii a humanitních vědách*, Sborník prací FF UJEP, Brno, B 15, 1968.

ciologie otázky týkající se sociologie vědy. Domníváme se, že právě tato problematika je u nás z hlediska sociologie zcela nepropracována.

Čtvrtá část práce se týká vztahu industrializace a kulturní struktury společnosti. Autoři sem zařadili jednak problematiku „masové kultury“, jednak některé problémy „odcizení“ v moderní společnosti. Pokud jde o první okruh otázek, orientují se autoři téměř výlučně na americkou a západoevropskou literaturu, jako konečně v celé své práci. U otázek řešených ve čtvrté části však by bylo možné připomenout, že i v literatuře socialistických zemí existují pozoruhodné práce s toutou tematikou. Je např. prospěšné, že krátce před vydáním druhého dílu *Soudobé sociologie* byl u nás vydán překlad práce Antoniny Kłosowské, *Masová kultura*. Autoři — a to je nutné vyzdvihnout ve srovnání s prvním dílem — si více všimají též naší původní tvorby. Tak např. k problému odcizení připomínají studie L. Sochora a M. Průchy ve sborníku *Sedmkrát o smyslu filosofie*. Bylo by možné dodat, že zajímavě řešil tuto problematiku též náš „tradiční“ sociolog Emanuel Chalupný v souvislosti s problémem „rozvoje druhotvarů“. Polští autoři by nepochybně neopomenuli citovat názory starších polských autorů.

Jestliže první čtyři části *Soudobé sociologie* jsou cenné zejména tím, že podávají reprezentativní přehled řešení probíraných otázek v soudobé světové sociologii, pak pátá část přináší poměrně nejvíce z vlastní teoretické tvorby obou našich předních teoretiků v oblasti filosofie a sociologie. Je věnována otázce typů průmyslových společností. Autoři se v ní pokoušejí mj. o charakteristiku kapitalistického a socialistického typu průmyslové společnosti. Zejména část věnovaná charakteristice socialistického společenského systému je neobyčejně podnětná. Autoři usilují o nové vymezení pojetí socialistické společnosti při kritice starších dogmatických představ. Vidí nezbytnost charakteristiky socialismu v pluralitě různých faktorů, které postupně analyzují. V tom spatřujeme značný pokrok ve způsobu zpracování druhého dílu oproti způsobu zpracování dílu prvního.

III.

Studium až dosud dvoudílné (další díl je připravován) *Soudobé sociologie* obou předních českých teoretiků přímo vnučuje otázku, z jakých noetických hledisek vycházejí při zpracování této nejobsáhlejší a nejreprezentativnější české sociologické práce přítomnosti, jaký je jejich sociologický systém, či přesněji: k jakému systému jejich dosavadní práce tendují. Je to otázka tím naléhavější, že v přítomnosti je u nás pocíována potřeba vytváření různých modelů socialistických systémů, které by odpovídaly soudobé vědě a soudobým znalostem moderních společností. Zatím máme nemno-

ho pokusů o vytvoření podobných systémů. Ponecháme-li stranou starší koncepce naší tradiční sociologie (A. Bláha, J. L. Fischer, E. Chalupný), pak existuje u nás pouze práce Andreje Siráckého *Sociológia*, první část práce Zdeňka Strmisky *Společnost, její systém a struktura* (ve formě učebního textu o 150 stranách) a koncepce Pavla Machonina a jeho kolektivu, z níž vychází dnes u nás nejrozsáhlejší výzkum sociální struktury soudobé společnosti.

Odpovědět na nadhozenou otázku není ovšem lehké. Je sice známo, že se jeden z naší autorské dvojice, Jaroslav Klofáč, pokusil vysvětlit obrysy své koncepce marxistické sociologie,⁵ nepokusil se však dosud o ucelený výklad svého sociologického systému. Nechceme ovšem skutečnost, že oba autoři dosud nenapsali svůj nástin systém sociologie, považovat za výtku. Domníváme se však, že oba díly jejich *Soudobé sociologie* vytvářejí k případnému pozdějšímu pokusu o to vhodné předpoklady.

Z jejich dosavadních prací lze ovšem vysledovat některé základní rysy jejich přístupu k sociologickým teoriím. Již první díl *Soudobé sociologie* naznačil, že autoři spatřují cestu k vytvoření integrálního systému moderní sociologie v ústrojném spojení hledisek dvou významných sociologických směrů — funkcionalismu a teorií konfliktů. To je cesta, kterou naznačují i jiní autoři ze socialistických zemí, např. Z. Bauman, M. Hirszowiczová, A. Hegedüs aj. V této snaze je podle našeho názoru možno nejlhodněji využít i metodologických podnětů Karla Marxe, jak konečně ukazují u nás zejména studie M. Kalába a Z. Strmisky.⁶

Dosavadní práce obou autorů naznačují podle našeho názoru i některé jiné aspekty jejich přístupu k sociologickým teoriím. Říci totiž, že usilují o vytvoření konfliktuálního modelu společenské struktury, je dosti málo. Víme, že pojem struktura je aplikovatelný v nejrůznějších filosofických a sociologických směrech a školách. Pokud jde o oba naše autory, zdá se, že je jim bližší funkcionalismus, jak byl vytvořen školou T. Parsonse, než kupříkladu pojetí G. Gurvitche či Lévi-Strausse, k němuž má podle našeho názoru blíže Z. Strmiska. Pokud jde o teorie konfliktů, je zřejmé, že Klofáčovi a Tlustému je blíže koncepce R. Dahrendorfa než koncepce T. Adorna a jeho školy.

Závěrem těchto úvah chceme proto vyslovit přání, aby oba autoři napsali — ať již jako poslední díl *Soudobé sociologie*, či jako další soubornou práci — svůj sociologický systém. Bylo by to prospěšné nejen vzhledem k jejich rozsáhlým znalostem současné světové sociologie, ale i proto, že jejich přístupy jsou nesporně odlišné od přístupů druhých zmíněných našich systematicků v oblasti sociologie. A možnost konfrontace různých hledisek a systémů je pro naši sociologii naprosto nutností.

Jan Macků

⁵ Srovnej např. Klofáčovu studii ve sborníku Praha 1963.

⁶ Viz Sociologický časopis 1967, č. 1.